

ŞANLIURFA TEK TEK DAĞLARI NEOLİTİK DÖNEM FAUNA VE FLORASINA GENEL BİR BAKIŞ

ŞANLIURFA TEK TEK MOUNTAINS NEOLITHIC PERIOD AN OVERVIEW OF FAUNA AND FLORA

ШАНЛЫУРФА, ГОРЫ ТЕК ТЕК В НЕОЛИТИЧЕСКИЙ ПЕРИОД ОБЗОР ФАУНЫ И ФЛОРЫ

Hatice TOSYAGÜLÜ ÇELİK*
Bahattin ÇELİK**

ÖZ

Günümüzde çok sıcak ve kurak bir iklime sahip Şanlıurfa'nın, Neolitik dönemdeki ekolojisine benzer bir bölge olan ve kent merkezinin yaklaşık 42 km doğusunda yer alan Tek Tek Dağları, batıda Harran doğuda ise Ceylanpınar ovaları tarafından sınırlanan alçak plato karakterinde olan bir bölgedir. Yaklaşık alanı 19,335 hektar olup jeolojik yapısı kireçtaşlarından oluşmaktadır. Tek Tek Dağları alanının yaklaşık %80'i çayır-mera, %13'ü tarım arazisidir. Tek Tek Dağları ve çevresi Tarihi ve Kültürel Miras yönünden oldukça zengin bir bölgedir. Göbekli Tepe ile aynı döneme tarihlenen Harbetsuvan Tepesi ve Karahan Tepe'nin keşfi bölgeyi bir kez daha önemli kılmıştır. Tek Tek Dağları sınırları içerisinde bulunan diğer eski yerleşim yerleri Soğmatar ve Şuayb Şehri antik yerleşimleridir. Bu yerleşimler de Kalkolitik dönemden Geç Roma dönemine kadar iskân görmüş yerleşimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek Tek Dağları vejetasyon açısından, İran-Turan fitocoğrafik bölgesinde yer almaktadır. Tek Tek Dağlarında çok çeşitli bitki türleri bulunmakla beraber yabancı buğday ve arpa türleri de tespit edilmiştir. Aynı zamanda bölgede çalı tipi sınıfına giren melengiç ve incir ağaçları da bulunmaktadır. Tek Tek Dağları bölgesine çok yakın Susuz Dağları zirvesinde yer alan Göbekli Tepe'de yapılan arkeobotanik analizlerde de günümüzde gözlemlenen benzer bitkilerin kalıntılarına rastlanmıştır. Göbekli Tepe'nin arkeofaunal incelemelerinde de yine günümüzde de bulunan ceylan, tilki, çöl varanı gibi hayvan türlerine rastlanmıştır. Bu çalışma, bölgede Neolitik dönemde flora ve fauna olarak ele geçen buluntularla günümüzdeki buluntuların bir ön karşılaştırılması niteliğini taşımaktadır. Gelecekte Tek Tek Dağlarında yer alan

* ORCID: 0000-0003-2739-7047 Dr. Öğr. Üyesi., Iğdır Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Organik Tarım İşletmeciliği Bölümü 76000-IĞDIR. hatice.tosyagulu@igdir.edu.tr

** ORCID: 0000-0003-2630-3379 Prof. Dr., Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, 76000-IĞDIR. bahattin.celik@igdir.edu.tr

Şanlıurfa Tek Tek Dağları Neolitik Dönem Fauna Ve Florasına Genel Bir Bakış

Harbetsuvan Tepesi ve Karahan Tepe'de ele geçen buluntular sayesinde daha kapsamlı bir çalışma yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tek Tek Dağları, Flora, Fauna, Neolitik Dönem, Harbetsuvan Tepesi, Göbekli Tepe, Karahan Tepe.*

ABSTRACT

Şanlıurfa, which has a very hot and dry climate today, is a region similar to the ecology of the Neolithic period and is a region with a low plateau character bordered by Tek Tek Mountains, which is located approximately 42 km east of the city center, and Harran in the west and Ceylanpınar plains in the east. Its approximate area is 19,335 hectares and its geological structure consists of limestones. Approximately 80% of the Tek Tek Mountains area is meadow-pasture and 13% is agricultural land. Tek Tek Mountains and its surroundings are a very rich region in terms of Historical and Cultural Heritage. The discovery of Harbetsuvan Hill and Karahan Tepe, which are dated to the same period as Göbekli Tepe, once again made the region important. Other old settlements within the borders of Tek Tek Mountains are the ancient settlements of Soğmatar and Şuayb Şehri. These settlements appear as settlements that were inhabited from the Chalcolithic period to the Late Roman period. Tek Tek Mountains are located in the Iran-Turan phytogeographical region in terms of vegetation. Although there are a wide variety of plant species in Tek Tek Mountains, wild wheat and barley species have also been identified. At the same time, there are melengiç and fig trees in the bush type class in the region. In the archaeobotanical analyzes carried out in Göbekli Tepe, located on the summit of Susuz Mountains very close to Tek Tek Mountains region, the remains of similar plants observed today were found. In the archaeofaunal studies of Göbekli Tepe, animal species such as gazelles, foxes and desert varane were found. This study is a preliminary comparison of the finds obtained as flora and fauna in the Neolithic period in the region and today's finds. In the future, a more comprehensive study will be carried out thanks to the finds uncovered in Harbetsuvan Hill and Karahan Tepe located in Tek Tek Mountains.

Keywords: *Tek Tek Mountains, Flora, Fauna, Neolithic Period, Harbetsuvan Tepesi, Göbekli Tepe, Karahan Tepe.*

АННОТАЦИЯ

В настоящее время в Шанлыурфа, очень жаркий и сухой климат, здесь есть регион похожий на экологию периода неолита, это невысокое плато, расположенное примерно в 42 км к востоку от центра, города на востоке ограниченное равнинами Джейланпынар, а на западе – с городом Харран, -это горы Тек Тек. Его примерная площадь составляет 19,335 га, а геологическое строение составляют известняковые камни. Примерно 80% площади гор Тек Тек - это луговые пастбища, а 13% - сельскохозяйственные угодья. С точки зрения исторического и культурного наследия,- горы Тек Тек и их окрестности являются очень богатым регионом. Открытие Карахан-Тепе и Холм Харбецуван, относящийся к тому же периоду, что и Гёбекли Тепе, снова сделало этот регион важным. В пределах гор Тек Тек есть другие старые поселения- это античные поселения Согматар и город Шуаб. Эти поселения выглядят как поселения, которые были заселены с периода энеолита до позднего римского периода. С точки зрения растительного покрова, горы Тек Тек, расположены в Ирано-Туранском фитогеографическом районе. В горах Тек Тек, наряду с широким разнообразием видов растений, также были обнаружены дикая пшеница и ячмень. В то же время, в этом районе произрастают, относящиеся к кустарниковым видам, - меленгич и инжировые деревья. В ходе археоботанического

analiza, проведенного в Гёбекли-Тепе, расположенном на вершине Сусузских гор в непосредственной близости от региона Тек-Тек, были обнаружены остатки подобных растений, встречающиеся здесь в настоящее время. Сегодня, в ходе археофаунистических исследований в Гёбекли-Тепе были обнаружены такие виды животных, как газели, лисы и пустынные вараны. Это исследование представляет собой предварительное сравнение находок, обнаруженных в этом регионе в процессе исследования флоры и фауны периода неолита, так и сегодняшних находок. В будущем будет проведено более полное исследование благодаря находкам, обнаруженным на холме Харбецуван и Карахан-Тепе, расположенных в горах Тек Тек.

Ключевые слова: Горы Тек Тек, Флора, Фауна, Эпоха Неолита, Холм Харбецуван, Гёбекли Тепе, Карахан Тепе.

1. Giriş

Son yıllarda Şanlıurfa ilinde yoğun olarak Neolitik dönem üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Neolitik dönemde Şanlıurfa'nın oldukça verimli olduğu ve günümüzde Tek Tek Dağları coğrafyasını andıran bir fauna ve floraya sahip olduğu ele geçen veriler doğrultusunda dile getirilmektedir (Harita 1). Şanlıurfa ilinde yapılan çalışmalar, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin içinde farklı bir evrenin varlığına işaret eden yerleşimlerin tespit edilmesini sağlamıştır. Yüksekliği 600m ile 1000m arasında değişen, dağlık kesimlerde kurulan bu yerleşimlerin daha çok avcı ve toplayıcı bir ekonomiye dayalı yaşam şeklini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Tarımla uğraşmayan ancak tarıma alınacak tahılları kültüre almaya başladıklarına dair izlerin bulunduğu ve yabani hayvanları avlayan, evcilleştirmeye gitmeyen bu toplulukların yaşadıkları yerler, bugün için kazısı yapılmış veya yapılmakta olan Göbekli Tepe, Nevali Çori, Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Karahan Tepe ve Harbetsuvan Tepesi yerleşimleridir. Bu özellik, yine Şanlıurfa'da bulunan henüz kazısı yapılmamış Hamzan Tepe, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Kurt Tepesi gibi benzer yerleşimlerde de söz konusu olmalıdır. Bölgedeki yerleşimlerin diğer bir özelliği de hepsinde Göbekli Tepe ve Nevali Çori'de olduğu gibi "T" şeklinde dikilitaşların bulunmasıdır. Ayrıca, başka bölgelerde de bu kültürün varlığına işaret eden ancak tam olarak lokalize edilemeyen, Adıyaman ve Gaziantep müzelerinde bulunan birer eser de bu dönemin özelliklerini taşıyan benzer buluntuları temsil etmektedir. Tek Tek Dağlarında Neolitik dönemler dışında, Kalkolitik Dönemden başlayarak Bizans dönemine kadar kesintisiz bir kronoloji veren yerleşim merkezlerinden biri de Soğmatar yerleşimidir (Albayrak 2010, 99; Albayrak 2019a, 177; Albayrak 2019b, 271; Albayrak & Mutlu 2015, 259; Albayrak, Mutlu, Mutlu & Çelik, 2019, 264; Albayrak & Mutlu, 2018, 525; Albayrak & Mutlu, 2019, 651).

Tek Tek Dağları, Şanlıurfa kent merkezinin yaklaşık 42 km doğusunda, Harran Ovası ile Viranşehir Ovalarının arasında Şanlıurfa-Mardin karayolunun güneyinde, kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Bölgenin alanı 19.335 ha.'dır. Jeolojik yapı ağırlıklı olarak kireçtaşlarından oluşmaktadır. Tek Tek Dağları batıda Harran, doğuda ise Ceylanpınar ovaları tarafından sınırlanan alçak plato karakterindedir. Bölgede, Üst Miyosen Aşınım Yüzeyi ve Üst Pliyosen Aşınım

Şanlıurfa Tek Tek Dağları Neolitik Dönem Fauna Ve Florasına Genel Bir Bakış

Yüzeyi olmak üzere 2 farklı aşımın yüzeyi ayrılmıştır. Alanda Kontinental iklim özelliği ağır basmaktadır. Yazları çok kurak ve sıcak, kışları bol yağışlı, nispeten ılıman geçmektedir. Tek Tek Dağları mevsimsel bir drenaj ağına sahip olup, sürekli akan bir akarsu mevcut değildir. Alanda herhangi bir göl veya yüzeysel su kütlesi bulunmamaktadır. Şanlıurfa, İran-Turan fitocoğrafik alanına girmekte olup Türkiye Florası'nda kullanılan grid sisteme göre de çalışma alanı C7 karesine dâhildir (Kaya & Ertekin 2009, 79-96).

2. Neolitik Dönem Faunası

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin en erken safhalarını yansıtan; Çayönü, Hallan Çemi, Körtik Tepe, Gusir Höyük, Hasankeyf Höyük, Nevali Çori, Göbekli Tepe, Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Sefer Tepe, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe, Kurt Tepesi ve Harbetsuvan Tepesi gibi yerleşmelerin keşfedilmesi, Neolitik yaşam biçiminin ortaya çıkışında bölgenin önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu yerleşimlerin erken evrelerinde, daha çok avcı ve toplayıcı bir ekonomiye dayalı yaşam şeklini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Avcılıkta, Natufian dönemden gelen "Ceylan Avı Geleneği" ve buna bağlı olarak çakmaktaşıdan yapılan alet çeşitliliğinin artması, bu tür yaşam şeklinin yaklaşık 1000 yıl boyunca kült yapıları inşa ederek devam etmesini sağlamıştır. Olasılıkla, bölgede M.Ö. 9. bin yılın sonlarından itibaren bu tarz yerleşimlerin üstleri toprakla örtülerek terk edilmiş, ovalarda ve su kenarlarında ilk tarımcı toplulukların yaşadığı yerler kurulmaya başlanmıştır.

Tek Tek Dağları ve çevresi tarihi ve kültürel miras yönünden oldukça zengin bir bölgedir. Göbekli Tepe ile aynı boyutlarda ve aynı döneme tarihlenen Karahan Tepe'nin keşfi bölgeyi bir kez daha önemli kılmıştır (Çelik 2011, 241-253). Geçmiş dönemlerde bölgede İncir, Badem ve Antep Fıstığı aşılmasında kullanılan menengiç ağaçlarının varlığı bilinmektedir. Karahan Tepe ve Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazı çalışmalarında Tavşan, Ceylan ve Yabani Eşeklere ait hem kemik kalıntılara hem de arkeolojik kalıntılara rastlanmıştır (Resim 1).

Tek Tek Dağları içerisinde; 2000 yılında tespit edilmiş Karahan Tepe ile 2014 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiş olan Harbetsuvan Tepesi bölgenin Neolitik Döneme tarihlenen yerleşimleridir (Çelik 2000, 6-8; 2011, 241-253; 2016, 1-9). Tek Tek Dağları Milli Parkı'nda yapılan araştırmalar, Neolitik Dönemden önce bölgede çok az da olsa iskân olduğunu gösteren yerler de tespit edilmiştir. Gleye Allas Tepesi ve Yıldızlı Siluba Mevkii Epi-Paleolitik Döneme tarihlenen bölgedeki en eski yerleşimler karşımıza çıkmaktadır. Harbetsuvan Tepesi Neolitik yerleşimi Şanlıurfa ilinin Eyyübiye ilçesi sınırları içinde bulunur (Çelik 2015a, 12-14; 2015b, 81). Harbetsuvan Tepesi, Şanlıurfa'nın yaklaşık 55 km doğusunda Tek Tek Dağları olarak bilinen bir platonun içinde (Çelik 2015a, 12-14; 2015b, 81) deniz seviyesinden yaklaşık 714 m yükseklikte, 39° 15' 8,76" Doğu, 37° 2' 55,23" Kuzey koordinatları arasında yer alır (Çelik 2016, 422). Harbetsuvan Tepesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin B evresine yaklaşık M.Ö. 9100-8400 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Çelik 2019, 24-38). Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazılarda bazı mekânların içinde bol miktarda

hayvan kemiği ele geçmiştir. Ayrıca, mimari yönden ahşabın çok az kullanıldığı daha çok taş mimarinin ağırlıklı olarak kullanıldığı ortaya çıkartılmıştır. Analizleri devam eden hayvan kemikleri, çoğunlukla çok parçalanmış kırık olarak ele geçmiştir. Daha şimdiden Yeni Mahalle ve Göbekli Tepe’de ele geçen hayvan kemiklerinden yola çıkarak Harbetsuvan Tepesi’nde; Ceylan, Tilki, Koyun-Keçi, Yabani Sığır, Domuz, Geyik, Yaban Eşegi gibi hayvanların kemiklerinin ele geçeceğini söylenebilir.

Göbekli Tepe’de yapılan kemik analizlerinde memeliler ve kuşlara ait kemikler ele geçmiştir. Memelilerden yoğun olarak, ceylan, yabani sığır, yaban eşegi, koyun-keçi, yaban domuzu, tavşan, kızıl geyik, kurt ve yabani kedi gibi hayvanlara ait kemikler ele geçmiştir (Peters & Schmidt 2004, 183). Kuşlardan ise Kartal, Akbaba, Ördek, Kaz, Bildırcın, Keklik, Turna, Baykuş, Saksagan, Karga gibi kuşlara ait kemikler ele geçmiştir (Peters & Schmidt 2004, 206). Benzer bir durum Şanlıurfa Balıklıgöl civarında bulunan Yeni Mahalle yerleşiminde de ele geçmiştir. Buna göre, ceylan, yabani sığır, yaban eşegi, yaban domuzu, kızıl tilki, tavşan, koyun-keçi, boz ayıya ait kemikler ele geçmiştir (Çelik 2007, 173). Günümüzde, Tek Tek Dağlarında çok az da olsa Ceylan, Keklik, Bildırcın, Kızıl Tilki, Akbaba, Kartal, Tavşan, Baykuş yabani olarak görülmektedir. Diğer hayvanlara ait kayıtlara rastlanmamıştır. Ancak, Göbekli’de ele geçen pek çok hayvan kabartması Neolitik Dönemde bölgenin faunasının oldukça zengin olduğunu göstermektedir (Peters & Schmidt 2004,179-218).

3. Neolitik Dönem Florası

Tek Tek Dağları bölgesinde mevcut arazi kullanımı, kırsal yerleşimler dışında, ağırlıklı olarak doğal çayır, tarım, mera, zayıf bitki örtüsü alanı gibi kullanımlardan oluşmaktadır. Tek Tek Dağları Milli Park alanının en büyük kısmı yani yaklaşık %80’i çayır-mera, %13’ü tarım arazisi ve geriye kalan kısımlar da diğer arazi kullanım sınıfına girmektedir. Tek Tek Dağlarında Karahan Tepe ve Harbetsuvan Tepesinde kazılar yapılmasına rağmen şimdiye kadar botanik kalıntılara çok az rastlanmıştır. Bunların da henüz analizleri yapılmamıştır. Ancak, benzer coğrafik özelliklere sahip Göbekli Tepe’de yapılan botanik analizler bize bölgedeki Neolitik döneme ait bitki örtüsü hakkında az da olsa bilgiler vermektedir. Göbekli Tepe’de ele geçen çok az karbonlaşmış bitki örnekleri sayesinde, yabani tip einkorn, arpa, mercimek, tanımlanamayan bazı tahıl taneleri, bozkır çayırları, badem ve erik meyvesi çekirdeklerinin yanı sıra çavdarın varlığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, menengiç, badem, söğüt, Gülgillerden alıç ve yabani ahlat ağacı ve meşenin varlığına da rastlanmıştır (Neef 2003, 13-16).

Benzer bir durum Şanlıurfa-Yeni Mahalle için de geçerlidir (Çelik 2007, 172-173). Arkeobotanik analizler sonucu, yabani fıstık, badem, arpa, yabani buğday, einkorn buğdayı, emmer buğdayı şeklindedir. Ayrıca, yassı bezelye tohumu, taşkesen otu, bakla, tanımlanabilir ağaç parçası olarak da yabani fıstık, yabani badem ve meşe ağacına ait parçalar ele geçmiştir. Burada önemli olan örnekler, kültüre alınmış olduğunu bildiğimiz ve diğer Neolitik yerleşimlerde de rastlanılan kültüre alınmış arpa ile yine kültüre alınmış iki tür buğdaydır. Kültüre

Şanlıurfa Tek Tek Dağları Neolitik Dönem Fauna Ve Florasına Genel Bir Bakış

alınmış arpa ve buğday tanelerinin bulunmuş olması, Yeni Mahalle yerleşiminin tarımsal faaliyetler bakımından Göbekli Tepe'den farklı olarak beslenme alışkanlıklarının tarıma dayalı olduğunu göstermektedir. Olasılıkla bunun sebebi, Yeni Mahalle yerleşiminin Harran Ovası'nın hemen kuzeybatı köşesinde ve bir dere kenarında yer almasıdır. Bu durumu silikalı dalgelerin fazla oluşu da desteklemektedir. Göbekli Tepe yerleşim yerinde coğrafik yapıdan dolayı tarım alanı hemen hemen yok gibidir.

Yeni Mahalle yerleşiminde ele geçen bitki kalıntıları, sayıca az olmakla beraber bitki türleri bakımından Göbekli Tepe'ye göre oldukça zengin bir çeşitleme vermiştir. Yeni Mahalle'de bulunan arpa, einkorn ve emmer buğdayı gibi tahıl kalıntıları, Nevali Çori ve Çayonü'nde de karşımıza çıkmakta ve bu türler tarıma alınmış ilk tahıllar olarak bilinmektedir. Göbekli Tepe yerleşimi ile Yeni Mahalle yerleşimi coğrafik açıdan pek çok farklılıklar gösterirler. Göbekli Tepe suyu bulunmayan yüksek bir platonun üzerine kurulu iken Yeni Mahalle suyun kenarında yer alan bir tepenin üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, Yeni Mahalle bitki verilerini Göbekli Tepe ile karşılaştırmak bize sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Ancak Göbekli Tepe ile Tek Tek Dağları içerisinde yer alan Harbetsuvan Tepesi ve Karahan Tepe bitki kalıntıları yüksek olasılıkla birbirine çok benzer olabilirler.

Günümüzde ise Tek Tek Dağlarındaki Milli Park Alanı bitki örtüsüne baktığımızda, özellikle yabancı fıstık, incir, alıç, badem, yabancı buğday ve arpa gibi pek çok benzer bitki türüyle karşılaşmak mümkündür (Kaya & Ertekin 2009, 79-96).

4. Değerlendirme Ve Sonuç

Tek Tek Dağları ekolojisine bakıldığında, bölgede yapılan kazılarda ele geçen buluntulardan yola çıkarak Neolitik dönemde yabancı hayvan ve bitki örtüsü açısından oldukça zengin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu en iyi kanıtlayan şey ise kazılarda ele geçmiş olan karbonlaşmış bitki kalıntıları ve yabancı hayvan kemikleridir. Bölgedeki kazılarda ele geçen karbonlaşmış bitki kalıntıları yaklaşık 11.000 yıllık olduğundan günümüze çok az oranda gelmektedir. Bu nedenle bölgenin bitki taksonları yeterince belirgin değildir. Tek Tek Dağları coğrafyası ile benzer bir yerde kurulmuş olan Göbekli Tepe'nin en alt seviyelerinden elde edilen arkeobotanik kalıntıların ön analizleri sonucu, düşük yoğunluklu yabancı tip einkorn (küçük kızıl buğday ya da siyez buğdayı), arpa, mercimek ve muhtemelen tanımlanamayan tahıl taneleri, bozkır çayırları (otları), badem ve erik meyvesi çekirdeklerinin yanı sıra çavdar varlığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, menengiç, badem, söğüt / kavak, Maloideae (Rosaceae) (alıç ve yabancı ahlat ağacı dahil) ve meşenin varlığına da rastlanmıştır (Neef 2003, 13-16). Bu sınırlı çalışmaya dayanarak, Göbekli'de kömürleşmiş bitki kalıntılarının çok nadir olduğu öne sürülmüştür (Peters ve Schmidt 2004, 179-218). Bununla birlikte, sınırlı örnekleme kapsamı ve dolgunun tahmini büyüklüğüne kıyasla etkilenen düşük toprak hacmi göz önüne alındığında şu anda mevcut olan botanik veri setlerinin az önce isimleri sayılan taksonları temsil etmesi olası görünmemektedir. Bu nedenle, tahılların ve bakliyatların toplanmış gıdalar veya ağırlıklı olarak evcilleştirilmiş ürünler olarak

durumunun güvenilir bir şekilde değerlendirilmesi şu anda mümkün değildir (Asouti & Fuller, 2013, 299-345). Türkiye’de komşu bölgelere nazaran Neolitik döneme ait yapılan kazı sayısı oldukça az olmakla beraber buna bağlı olarak da arkeobotani ve arkeofaunal analizler de oldukça azdır. Özellikle arkeobotanik analizler bitkisel kalıntıların oldukça küçük boyutlar da olması ve çok az konsantrasyonlar da bulunması sebebiyle daha da azdır (Cappers, 2014, 205-222).

Tek Tek Dağları içerisinde bulunan ve Neolitik Döneme tarihlenen Harbetsuvan Tepesi’nde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan mimariye baktığımızda daha çok taş mimarinin yoğun olarak hâkim olduğu görülmektedir. Aynı durum bölgede yer alan Karahan Tepe için de geçerlidir. Bu durum olasılıkla Tek Tek Dağları bölgesinde Neolitik Dönem’de pek fazla ağacın olmadığını veya büyük ve uzun ağaçların olmadığını göstermektedir. Neolitik döneme ait bölgedeki hemen bütün yerleşimlerin mimarisinde yer alan dikilitaşlar üst yapıyı ayakta tutan birer paye gibi kullanılmaktadır. Bu da yine bölgede paye yerine geçebilecek sağlam ağaçların fazla olmadığını bu nedenle taş payelerin kullanıldığını ortaya koymaktadır. Günümüzde, Tek Tek dağları çok uzun bir zaman boyunca *Pistacia terebinthus* L. subsp. *palaestina* (Boss.), günümüzde bilinen adıyla menengiç ile kaplı iken antropojenik faktörler sebebiyle günümüzde yerlerini tarım yapılamayan çıplak kayalık alanlara bırakmıştır. Ancak alan 1962 yılından itibaren koruma altına alındığından beri bu türe artık koruma alanı içerisinde doğal vejetasyonunda rastlanılmaktadır (Kaya & Ertekin 2009, 79-96). Ayrıca, Tek Tek Dağları yağış ve su kaynaklarının yetersizliği sebebiyle yarı kurak bir bölgede bulunmaktadır (Kaya 2014, 27-35). Günümüzde yapılan çalışma sonuçlarına göre korunan alanda yaklaşık 335 bitki türü mevcuttur. 7 taksonun endemik olduğu belirlenmiş olup en fazla tür sayısına sahip ilk 5 bitki familyası da şu şekildedir: Fabaceae, Asteraceae, Brassicaceae, Lamiaceae ve Apiaceae’dir ki Türkiye’de yapılmış pek çok floristik çalışma sonucuyla da bu sonuç paralellik göstermektedir (Kaya & Ertekin 2009, 79-96). Neolitik dönemde muhtemelen günümüze göre daha fazla bitki türü mevcuttu ancak ele geçen karbonlaşmış buluntular şu an için oldukça sınırlı olduğundan şimdilik kesin bir şey söylemek çok zor görünmektedir. Ancak, Göbekli Tepe’de ele geçen bir kabartmada konut gibi yapılmış üç yapının etrafının bitkisel çitlerle çevrildiği bu çitlerin ise ortadan sıklaştırmak için bağlanmış oldukları görülmektedir (Notroff ve diğ. 2016, Fig. 5.8). Ayrıca, Göbekli Tepe’deki 10 ton ağırlığında olan yekpare taşların taşınmasında da kenevir liflerinden yapılmış iplerin kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum, bize bitkilerin Neolitik Dönemde Göbekli Tepe insanları için vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.

Gerek Göbekli Tepe, gerekse Nevali Çori, Harbetsuvan Tepesi, Karahan Tepe ve Yeni Mahalle’de ele geçmiş olan hayvan kemiklerinin yoğun oluşu Neolitik Dönemde bölgenin faunasının çok zengin olduğunu göstermektedir. Ayrıca bölgedeki bütün Neolitik yerleşimlerde ele geçen hayvan kabartmaları ve heykelleri de bu durumu destekler niteliktedir. Bununla birlikte günümüzde Tek Tek Dağlarının ve bölgenin Neolitik dönemdeki faunasından hemen hemen hiçbir hayvan kalmamıştır. Sadece, koruma altına alınmış olan ceylan, tilki, tavşan ve

Şanlıurfa Tek Tek Dağları Neolitik Dönem Fauna Ve Florasına Genel Bir Bakış

varan günümüzde de görülmektedir. Bu çalışma günümüze kadar yapılmış olan az miktardaki çalışma sonuçlarının birarada toplanarak nerede bulunulduğunu göstermesi açısından sadece bir deneme niteliğinde olup gelecekte bölgede tespiti yapılmış olan arkeolojik alanların kazılarının yapılması ve oralardan elde edilecek olan arkeobotanik ve arkeozoolojik buluntuların analizleri doğrultusunda daha da net bilgiler elde edilecek olması gerekliliğini de göstermektedir.

Katkı Belirtme

Bu çalışmalar; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, Eyyübiye Belediye Başkanı Mehmet Kuş'un katkıları ile gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

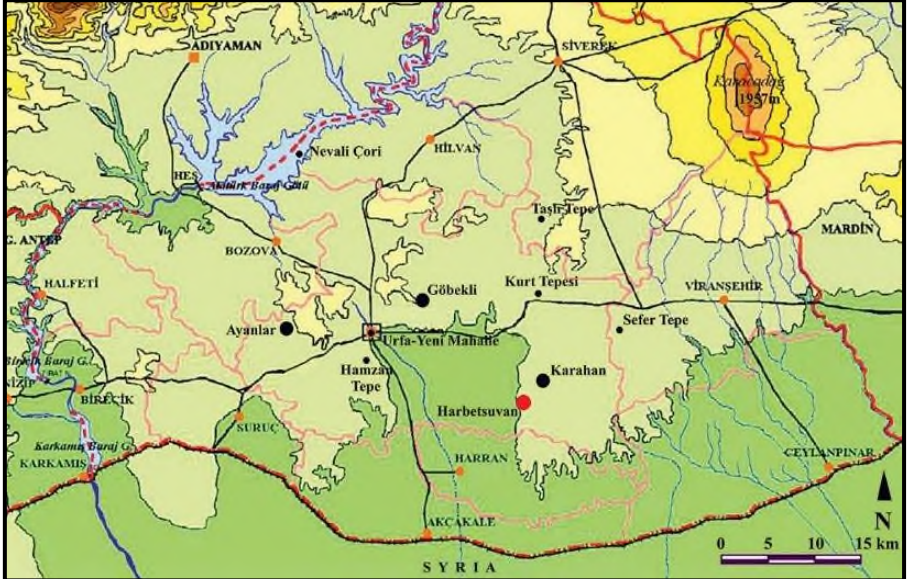
- ALBAYRAK, Y. (2010). Antik Dönemde Edessa (Urfa). Tiydem Yayıncılık, Ankara, 2010.
- ALBAYRAK, Y. (2019a). Göbekli Tepe'den Edessa'ya Şanlıurfa, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.
- ALBAYRAK, Y.. (2019b). "Soğmatar", Harran ve Çevresi Arkeoloji, Şurkav Yayınları, No. 55, Şanlıurfa, 2019, 271-284.
- ALBAYRAK, Y., & MUTLU, S. İ. 2015. "Soğmatar Kutsal Alanı Ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması 2013", 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 02-06 Haziran 2014 Gaziantep. 2. Cilt, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No. 168/2, Ankara, 2015, 259-278.
- ALBAYRAK, Y., & MUTLU, S. İ. 2018. "Sogmatar Nekropolü 2016 Yılı Temizlik Çalışmaları", 39. Kazı Sonuçları Toplantısı. 22-26 Mayıs 2017 Bursa. 3. Cilt, Star Matbaacılık, Bursa, 2018, 525-544.
- ALBAYRAK, Y., & MUTLU, S. İ. 2019. "Soğmatar Nekropolü 2017 Yılı Temizlik Çalışmaları", 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, Ankara, 2019, 651-668.
- ALBAYRAK, Y., MUTLU, S. İ., MUTLU, S., & ÇELİK, B. (2019). "Soğmatar'da Sunaklı Kaya Oyuğu Mezarlar", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Volume: 41, 263-274.
- ASOUTI E. & D. Q. FULLER (2013) "A Contextual Approach to the Emergence of Agriculture in Southwest Asia Reconstructing Early Neolithic Plant-Food Production" *Current Anthropologie* Sayı 54/3, 299-345.
- CAPPERS R.T.J. (2014) "Archaeobotanical Evidence of Agriculture in Neolithic Turkey" *The Neolithic in Turkey 10500-5200 B.C. Environvent Settlement, Flora, Fauna, Dating, Symbols of Belief, withviews from North, South, East and West*, Eds. M. Özdoğan-N.Başgelen – P.Kuniholm, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 205-222.
- ÇELİK B. (2000) "E New Early-Neolithic Settlement: Karahan Tepe." *Neo-Lithics* Sayı 2-3/00, 6-8.
- ÇELİK B. (2007) "Şanlıurfa Yeni Mahalle-Balıkligöl Höyüğü", *Anadolu'da Uygurluğun Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem*

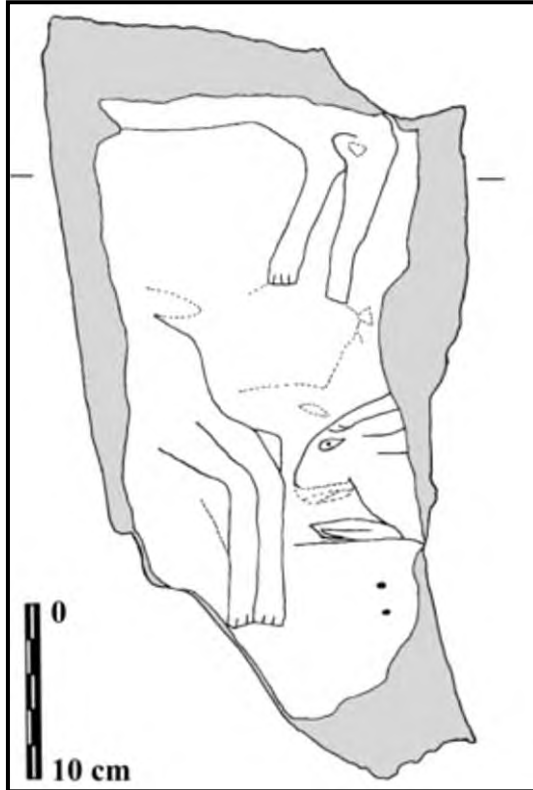
Yeni Kazılar Yeni Bulgular, Haz. N. Başgelen ve M. Özdoğan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 165-178.

- ÇELİK B. (2011) “Karahan Tepe: A New Cultural Centre in Urfa Area in Turkey”, *Documenta Praehistorica* Sayı 38, 241-253.
- ÇELİK B. (2015a) “Differences and Similarities Between the Settlements in Şanlıurfa Region where “T” shaped Pillars are Discovered” *TÜBA-AR* Sayı 17, 9-24.
- ÇELİK B. (2015b) “Şanlıurfa İli Yüzey Araştırması”, *Belgü*, Sayı 2, 9-99.
- ÇELİK B. (2016) "A small-scale cult centre in Southeast Turkey: Harbetsuvan Tepesi" *Documenta Praehistorica* Sayı 43, 421-428.
- ÇELİK B. (2019) “Neolitik Dönem Kült Merkezi: Harbetsuvan Tepesi.”, *Karadeniz Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi* Volume 43, 24-38.
- KAYA Ö. F. & ERTEKİN, A. S. (2009). “Flora of the protected area at the Tektek Dağları (Şanlıurfa-Turkey)”, *OT Sistematik Botanik Dergisi*, Vol. 16, No. 2, 79-96.
- KAYA Ö. F. (2014). “Phytosociological Analysis on The National Park of The Tek Tek Mountains, Şanlıurfa, Turkey, *Bangladesh Journal of Botany*, Vol. 43, No. 1, 27-35.
- NEEF, R. (2003). “Overlooking the Steppe-Forest: A Preliminary Report on the Botanical Remains from Early Neolithic Göbekli Tepe (Southeastern Turkey)” *The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, Neolithic* 2/03, 13-16.
- NOTROFF J. – O. DIETRICH – K. SCHMIDT (2016) “Gathering of the Dead? The Early Neolithic Sanctuaries of Göbekli Tepe, Southeastern Turkey.” *Dead Rituals, Social Order and the Archaeology of Immortality in the Ancient World “Death Shall Have No Dominion”* Eds. C. Renfrew- M.J. Boyd-I. Morley, Cambridge University Press, 65-81.
- PETERS J. & K. SCHMIDT (2004) “Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: a preliminary assessment” *Anthropozoologica* Sayı 39/1, 179-218.

Şanlıurfa Tek Tek Dağları Neolitik Dönem Fauna Ve Florasına Genel Bir Bakış

Harita 1. Şanlıurfa bölgesinde bulunan Neolitik merkezlerin yerleri.

Resim 1. Karahan Tepe'den Kazıma Tekniği ile Yapılmış Hayvan Figürleri.